

לוחמות בצה"ל - לאן?

המאמר דן בשאלה לאן יובילו התהליכים שביסודם הרצון לשלב נשים באופן משמעותי בכל תחומי העשייה הצבאית

אל"ם רז שגיא

**"שוויון הוא נקיטת יחס שווה כלפי שווים
ויחס שונה כלפי שונים, על-פי מידת שונותם"**

אריסטו

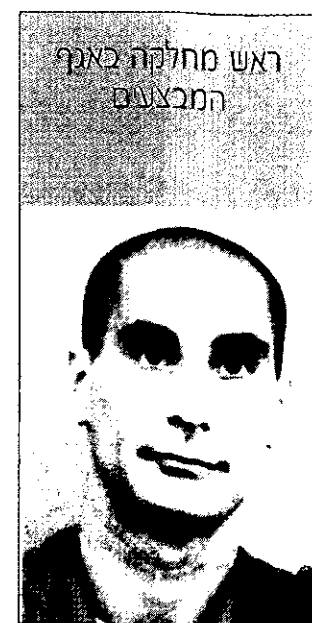
הנחת היסוד בחיבור הזה היא שהגדרת המהות והייעוד של שירות הנשים בצה"ל לא גובשה די צורכה ונמצאת מאז הקמת צה"ל בשינוי מתמיד.¹ המאמר דן בשאלה לאן יובילו התהליכים שביסודם הרצון לשלב נשים באופן משמעותי בכל תחומי העשייה הצבאית יחד עם הרצון למגר אחת ולתמיד את תופעת ההטרדה המינית בצה"ל.

נשים בתפקידי לחימה

במשך אלפי שנים היו המונח "מלחמה" והמושג "גבריות" שלובים זה בזה.² החל מימי הצייד הפרה-היסטורי,³ עבור דרך צבאות מסופוטמיה ומצרים,⁴ לוחמי יוון⁵ וספרטה,⁶ הלגיונות הרומיים,⁷ אבירי ימי הביניים,⁸ הפרשים המוסלמים ויריביהם המונגולים⁹ וכלה בצבאות אירופה.¹⁰ עד תחילת המאה ה-20 תוכננו המלחמות ובוצעו כמעט¹¹ אך ורק על-ידי

גברים.¹² הגברים נקראו לצאת להגן על נשותיהם ועל ילדיהם, ואילו הנשים המתונו בחרדה לבעליהן ולבניהן וטיפלו בתינוקות שנותרו בבית.

שתי מלחמות העולם, שהתחוללו במחצית הראשונה של המאה ה-20, שינו את התפיסות המקובלות בנוגע לתפקידי הנשים בעת מלחמה. נשים החלו למלא בהדרגה תפקידים שהיו שמורים קודם לכן לגברים בלבד. פריצת הדרך הייתה כניסתן למפעלים הביטחוניים, לאחר שרוב הגברים שעבדו בהם גויסו ונשלחו לחזית. לאחר מכן הן החלו להחליף גברים במקצועות תומכי לחימה: נהגות אספקה ואמבולנסים, אחיות בבתי חולים שדה וכו'. לבסוף הן החלו לשרת גם בתפקידי לחימה בחזית.

ראש מחלקת כושר
המבצעים

**במשך אלפי שנים היו
המונח "מלחמה" והמושג
"גבריות" שלובים זה בזה**

כאשר אומץ רעיון הגיוס הכללי, זכו הנשים לפטור גורף. הנשים ששירתו בצבאות השונים במהלך שתי מלחמות העולם היו כולן מתנדבות. במלחמת העולם השנייה שירתו בכל הצבאות הלוחמים כמיליון וחצי נשים – מחציתן בצבא הרוסי. כמה מהן אף הטיסו מטוסי קרב בחיל האוויר הסובייטי.¹³

מאחר שהן היו מתנדבות, חל עליהן החוק הצבאי באופן חלקי בלבד. נשים מתנדבות שירתו רק כל עוד הן רצו בכך, וברגע שבחרו לא לשרת – שוחררו. נשים שהיו להן בעיות משמעת שוחררו אף הן (גבר היה במקרה כזה מועמד למשפט צבאי ונענש). מערכת הענישה הצבאית לא חלה למעשה על נשים. מכיוון שנשים שירתו בהתנדבות, הרי הייתה להן מוטיווציה רבה לשרת, ולכן כמעט שלא היו איתן בעיות משמעת. יתר על כן, נשים נשלחו לשירות מחוץ לארצותיהן רק אם הן הסכימו לכך, ותמורת שירות כזה בחו"ל הן זכו להטבות מיוחדות. אולם את העמדות החדשות שכבשו לעצמן הנשים הן איבדו במהירות לאחר המלחמה. למשל, בארצות שבהן שירתו נשים כלוחמות בזמן המלחמה (ברית-המועצות, יוגוסלביה,

וייטנאם ועוד) נפסק שירותן בתפקידים האלה מייד עם תום המלחמה.¹⁴

בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה הפך שדה הקרב ליותר ויותר טכנולוגי, וכתוצאה מכך התפתחה בהדרגה גישה חדשה, שטענה כי עדיפותם הפיזית של הגברים על פני הנשים מפסיקה להיות רלוונטית. לטענת חסידי הגישה הזאת, הפעלת מערכות נשק מתקדמות אינה מצריכה כוח פיזי, ולכן אין זה משנה מי מפעיל אותן, נשים או גברים, ויש לצפות לשילובן ההולך וגובר של נשים בצבא בכלל ובתפקידי לחימה בפרט.¹⁵

בכל מקרה לא ניתן להתעלם מהגישה האוהדת שילוב נשים בתפקידי לחימה. מכיוון שהגישה הזאת רווחת זה כמה שנים לא רק בצה"ל, אלא גם בצבאות מערביים נוספים,¹⁶ מן הראוי שנלמד מהניסיון שהצטבר בצבאות האלה. תחילה אבחן את ההיבטים הרפואיים הכרוכים בשילוב נשים בתפקידי לחימה. מההיבט הרפואי-פיזיולוגי ראויים שלושה נושאים להתייחסות:

ספורטאים. במחקר שנערך בווסט־פוינט בקרב צוערים וצוערות היה הערך הזה גבוה ב־33% אצל הגברים בהשוואה לנשים.¹⁸

■ **כוח שריר.** מסת השרירים וכוח השרירים של נשים בגיל 20 נמוכים בהרבה מאלה של גברים באותו הגיל. בפלג הגוף העליון מדובר בכ־50% פחות בממוצע, ובפלג הגוף התחתון – בכ־65% פחות בממוצע.

■ **סבולת שריר.**¹⁹ מחקרים שנערכו בצבא ארה"ב העלו שהתפוקה של הנשים הגיעה לשיעור של 0.65 מההספק המרבי של הגבר ול־0.6 מההספק הממוצע ל־30 שניות מאמץ.

הנתונים שלעיל ממחישים את היתרון הגופני המשמעותי שיש לגבר הממוצע על פני האישה הממוצעת. אימון גופני רק מעצים את הפער הזה.

שיעור הפגיעות הגופניות בקרב שני המינים

בנוגע לסוגיית הפגיעות והנזקים הגופניים כתוצאה מפעילות גופנית – הגישה המקובלת מבחינה בין שלב ההכשרה (טירונות) לבין יתר השירות. המחקר מראה ששיעור הפגיעות הגופניות בקרב נשים גבוה פי שניים ויותר מאשר בקרב גברים (ראו טבלה). הפגיעות המתוארות בשכיחות גבוהה הן כאבי ברכיים, כאבי גב תחתון, נקעים חוזרים, הופעת שלפוחיות בכפות הרגליים ו"מגיפות" של שברי מאמץ. המחקר שנערך בווסט־פוינט, ושבו השתתפו צוערים וצוערות, העלה שהנשים אושפזו בשיעור הגדול פי ארבעה מאשר הגברים (18.8% לעומת 4.9%). הצוערות גם הפסידו הרבה יותר ימי אימון מאשר הצוערים.²⁰

טבלה 1: שיעור הפגיעות באימונים בקרב חיילים וחיילות

המקור	שנה	שיעור הפגיעות באחוזים	נשים	גברים
Kowal	'78	26	54	
Bensel and Kish	'82	23	42	
Jones et al	'84	28	50	
Bel et al	'88	27	57	
Westphal et al	'94	–	67	
Bijur	'97	32.1	78.8	

בטבלה מיוצגים שיעורי הפגיעות במהלך טירונות (6–8 שבועות) בצבא האמריקני²¹

ההבדלים בין שני המינים בתחום של מידות הגוף

באשר לפערי המידות, התברר כי הגבר הממוצע שוקל בגיל 20 כ־10 ק"ג יותר מהאישה הממוצעת באותו הגיל וגבוה ממנה ב־7 עד 8 ס"מ. מכיוון שעצמות נשים דקות יותר, ובגופן שיעור שומן גבוה יותר מאשר אצל גברים, תוצאות

חיילת בתש"ח

חרף הניסיון לשוות לגיוס דימוי שוויוני במידה רבה, הרי שהוא לא נועד במקורו לשלב את הנשים ביחידות קרביות

1. ההבדלים בין גברים לנשים בתחום הכושר הגופני והשלכותיהם של ההבדלים האלה הן במהלך ההכשרה והן בהמשך השירות הצבאי.
2. שיעור הפגיעות הגופניות בקרב שני המינים כתוצאה מפעילות פיזית.¹⁷
3. ההבדלים בין שני המינים בתחום של מידות הגוף.

ההבדלים בין נשים לגברים בתחום הכושר הגופני

■ **סבולת לב־דיאה.** ככלל, הערכים שנמדדו אצל ספורטאיות היו נמוכים ב־15%–30% מאלה שנמדדו אצל

הנשים על עצמן ועל מעמדן בחברה. התברר כי הדבר האחרון שהן רוצות בו באמת הוא לשלם את מחיר השוויון באופן מלא ואמיתי.²⁸

לשילוב נשים בתפקידי לחימה יש שני מחירים נוספים: ראשית, נשים בתפקידי לחימה מאמצות לעצמן דפוסי התנהגות גבריים: הן מחקות את התרבות המילולית הגברית, את נימת הקול, את הטון, את חיתוך הדיבור, את העגה, את סגנון ההליכה והיציבה הגבריים.²⁹ כתבות על נשים לוחמות מדגישות לעיתים את ההיבט הזה: "יש לה רצח בעיניים" בישרה אחת הכותרות האלה, ובגוף הכתבה מכריזה בגאווה אחת הלוחמות: "אני גורילה".³⁰ שנית, דחיפת נשים לתפקידי לחימה מגבירה את החיכוך בין נשים לגברים, וכתוצאה מכך מתרחבת התופעה של הטרדות מיניות - סוגיה שתידון בהרחבה בהמשך.

השילוב הגובר של הנשים בצה"ל

מדינת ישראל היא היחידה בעולם שבה חייבות הנשים לשרת שירות חובה בצבא מכוח החוק (חוק שירות הביטחון). הנשים הן כ-30% מכלל הסד"כ הסדיר (חובה וקבע) של צה"ל. מגוון התפקידים שהן ממלאות הוא רחב מאוד.³¹

אומנם 10,000 הנשים ששירתו בהגנה ערב מלחמת העצמאות היו כ-20% ממספר הגברים ששירתו, אך רק מעטות מהן שולבו בתפקידי סיוע קרבי, ובודדות בלבד היו לוחמות ומפקדות.³² הנשים שמילאו תפקידי לחימה במסגרת כוחות המגן של היישוב ובמחתרות נותרו בתפקידים האלה גם עם הקמת צה"ל, אך זמן קצר אחר כך הוצאו הנשים מתפקידי לחימה.³³ על הוצאתן הוחלט בעקבות לקחים שהפיקו מפקדי החטיבות והמטה הכללי בשיתוף שר הביטחון וחרף פערי כוח האדם ביחידות הלוחמות.³⁴

בהצעת היסוד של חוק שירות הביטחון

– תש"ט (15 באוגוסט 1949) ניתן פטור לחלק מהנשים: נשואות, אמהות, הרות ודתיות.³⁵ אולם חרף הניסיון לשוות לגיוס דימוי שוויוני במידה רבה, הרי שהוא לא נועד במקורו לשלב את הנשים ביחידות קרביות.³⁶ בתיקון הראשון לחוק שירות הביטחון תש"י (16 בינואר 1950) הוכפל משך שירות הנשים (משנה לשנתיים).³⁷ התיקון השני לחוק שירות הביטחון תשי"א (5 במארכ 1951), קבע כי יש להציג "הוכחה משכנעת" על דתיותן של מי שביקשו פטור מהסיבה הזאת. נוסף על כך הוא הטיל חובה על מקבלות הפטור משירות צבאי לצאת לשירות לאומי.³⁸ התיקון הזה בא בעקבות הגידול המתמיד במספר המשתמטות משירות חובה. בתיקוני החוק ניכרת התמיכה בשילובן הגובר של הנשים בצה"ל. בחוק שירות הביטחון תשי"ב (1952) סווגו המקצועות הסגורים בפני נשים בצה"ל לשלוש קטגוריות: הראשונה – תפקידי לחימה. (הנימוק המרכזי: החשש מפני נפילת הלוחמות בשבי); השנייה, מקצועות שבהם עובדים בתנאים סביבתיים קשים, שאינם מתאימים לחיילות; השלישית: מקצועות הדורשים כוח פיזי.³⁹

אחרי משבר מלחמת יום הכיפורים ב-1973 נסדקה החומה שאמורה הייתה להגן על צה"ל מפני ביקורת ציבורית.

של אימון מסיבי עלולות להיות הרסניות בעבורן.²² גם הנשים ששולבו בשולי המערך הלוחם מבינות שיש דברים שהם מעל ליכולתן. כבר בתרגילי שטח בסיסיים ניכר ההבדל הפיזי בין המינים, וכתוצאה מכך נוצרים לחץ וחשש בקרב הבנות.²³ כדי שניתן יהיה לשלב נשים במערך הלוחם, נבנו והותאמו סרגלי מאמצים מיוחדים לנשים.²⁴ מכאן עולה, שאילו היו הנשים משתלבות במקצועות הלחימה בדיוק כמו הגברים, היה נוצר פער יכולות קיצוני עוד יותר לרעת הנשים. יתר על כן, המאמץ להשתוות לגברים אף היה מזיק מאוד לבריאותן. לחלופין, אילו היה הצבא קובע סרגל מאמצים אחיד לגברים ולנשים בהתאם ליכולות הנשים, הוא היה מוותר על חלק גדול מהתפוקות שהוא יכול לקבל מהחיילים.

חמור מכך הוא הניסיון להשוות בין המינים בתחומים התובעים כוח פיזי, שבהם יש לגברים, כאמור, עליונות מוחלטת, דבר שיוצר כשלעצמו סוג של אפליה. אם האנטומיה אכן קובעת, הרי שלא קיים סיכוי לשנות את היחסים בין המינים בנוגע לתפקידי הלחימה המובהקים בצבא. יתר על כן, ליכולות הפיזיולוגיות יש השפעה אדירה על נפש האדם, מאחר שאנחנו בראש ובראשונה יצורים ביולוגיים.

גם הנשים מודעות היטב למחיר שיידרשו לשלם תמורת שילובן במקצועות הלחימה. לכן הן התנגדו בארה"ב לחקיקה המרחיבה את הוראתו של החוק המבטיח שוויון זכויות לנשים ולגברים, כך שניתן יהיה לשלוח גם לוחמות לשדות הקרב שבהם נלחמת ארה"ב. הן פירשו נכון את משמעות התיקון, שיאפשר לשלוח נשים להרוג ולהיהרג, לפצוע ולהיפצע עד נכות כתוצאה מפגיעות של מגוון רחב של כלי נשק: סכינים, פצצות, כדורים, רימוני יד, מוקשים, פגזים, חומרי לחימה כימיים וכו'. מאמציו של הסנאטור סם ארווין

– שפעל להשוואת הזכויות והחובות של הגברים והנשים – עלו בתוהו, וב-1972 חזר ואישר הסנאט בשתי הזדמנויות, ובניגוד מפורש להצעת הסנאטור, שנשים לא יילחמו – לא באוויר, לא בים ולא ביבשה. כמו כן נדחתה הצעתו השנייה של סנאטור ארווין, שלפיה יבוטל הפטור לנשים מגיוס חובה. שתי ההצעות נדחו ברוב מוחץ.²⁵

וישנה דוגמה נוספת לחוסר רצונן של הנשים לזכות בשוויון מוחלט – פרשת ארגון ERA (Equal Right Amendments). הארגון הזה הוקם בארה"ב ב-1973 במטרה להכניס תיקון לחוקה, שלפיו יתקיים שוויון זכויות מלא בין גברים לנשים. במהלך שבע שנות קיומו קצר הארגון הצלחה רבה ועמד מאחורי חקיקה פמיניסטית נרחבת. יתר על כן, כ-30 מדינות תמכו בהכנסת התיקון לחוקה כפי שדרש הארגון. אולם תנופת הארגון נבלמה בבת אחת ב-1980. העצירה נגרמה כתוצאה מההכרה הפתאומית בכך שאם השינוי המוצע בחוקה ייכנס לתוקפו, עשוי להיווצר מצב שבו יחויבו הנשים לשרת כמו הגברים.²⁶ שישה חודשים בלבד מהרגע שבו דובר על האפשרות שיהיה צורך לקבוע גיוס חובה לנשים, התפוגג הארגון ונעלם.²⁷ הארגון הזה יצר אפוא הזדמנות כמעט בלתי חוזרת לראות מה באמת חושבות

גם הנשים מודעות היטב למחיר שיידרשו לשלם תמורת שילובן במקצועות הלחימה

הנשים שמילאו תפקידי לחימה במסגרת כוחות המגן של היישוב ובמחלקות נותרו בתפקידים האלה גם עם הקמת צה"ל, אך זמן קצר אחר כך הוצאו הנשים מתפקידי לחימה

אז בפני בנים בלבד, או ששירות הבנות בהם הוגבל מאוד, דוגמת לוחמות אב"כ ומסלקות פצצות עורפיות בחיל הנדסה, לוחמות בחיל התותחנים, לוחמות בשריון, מפעילות לוחמה אלקטרונית בחיל האוויר, לוחמות על ספינות חיל הים, לוחמות בסיורי הביטחון השוטף בגבול מצרים בפיקוד הדרום, צוללות במים רדודים ועוד. בעקבות השינוי הזה קיוו בצה"ל שניתן יהיה לשחרר יותר בנים לתפקידי לחימה קדומניים.⁵³

שלוש שנים לאחר מכן הקדיש מבקר המדינה פרק מיוחד לשירות הנשים בצה"ל. בדו"ח שהגיש המבקר נמצא כי ליותר מ-95% מהנשים המסיימות טירונות בצה"ל אין אפילו הכשרה של רובאי 02, דבר הפוסל אותן אפילו משיבוץ בתפקידי שמירה, שבהם יכולות היו לסייע לחיילים. עוד מתברר מדו"ח הנציב, כי חרף הרצון לפתוח תחומים רבים בצה"ל בפני נשים, לא מוצה הפוטנציאל שלהן בכל שלבי השירות, החל במיון טרם הגיוס, עבור דרך השיבוץ ביחידות וכלה בשיבוץ ביחידות המילואים.

המבקר מגלה כי קיים פער ניכר בין מספר המבקשות לשירות בתפקידי לחימה לבין מספר המתייצבות בפועל למיונים לתפקידים האלה: למיון התייצבו כ-1,000 בנות בלבד (מתוך 2,300 תפקידים מוצעים), ובפועל אותרו בתום התהליך 203 לוחמות בלבד.⁵⁴

לפי נתוני אגף כוח אדם במטכ"ל, למרות הרצון לפתוח תחומים רבים יותר בפני נשים בצה"ל, 40% מכלל הנשים

בישראל נוצר אקלים פתוח יותר לתנועה הפמיניסטית, שסיפקה את המנגנון לאיסוף נתונים ויצרה קבוצות דיון לעיסוק בנושא.⁴⁰ צה"ל, כמו גם צבאות אחרים, התקשה לעמוד בפני המגמה החברתית השוויונית. כתוצאה מכך וכתוצאה מהגידול חסר התקדים בסדר הכוחות שולבו יותר ויותר נשים בכוחות המזוינים – בתחילה בתפקידי עזר, הדרכה וסיוע לכוחות הלוחמים ובהמשך גם בתפקידים קרביים.⁴¹

בראשית אוגוסט 1976 הדהים מפקד חיל הים, אלוף מיכאל ברקאי, את צה"ל כולו כשהורה לערוך ניסוי להכשרת נשים לשירות על ספינת ההדרכה של החיל, אח"י "נוגה". ברקאי הורה גם לפתוח קורס חובלות ואישר לשמונה חיילות לעבור קורס צלילה בשייטת 13 (הקומנדו הימי). קצינת ח"ן (חיל נשים) ראשית דאז, אל"ם דליה רז, בירכה את מפקד החיל על הצעד המהפכני ודיברה בשבחה של הרוח הפמיניסטית החדשה הנושבת בצה"ל.

שלוש שנים לאחר מכן הורה יורשו של ברקאי, אלוף זאב אלמוג, להפסיק את הניסוי. בהודעה הרשמית נמסר כי הניסוי נכשל. על ה"נוגה" הספיקו לשרת עד אז ארבע קצינות ו-14 חוגרות (אלחוטניות, מפעילות מכ"ם וימאיות סיפון). מבחינה מקצועית – נמסר – תיפקדו הנשים היטב, אולם על האונייה נוצרה אווירה קשה: קצינים וחיילים הטרידו מינית⁴² קצינות וחיילות (הציצו להן במקלחת, ניהלו התערבויות בנוסח "מי ישכב עם מי ובתוך כמה זמן" ועוד); יחסי אישות רבים גרמו לקנאה ופגמו ברוח הצוות.⁴³

אבל המהפכה הפמיניסטית נמשכה. ב-1987 הוכנס תיקון לחוק השירות ולפיו הושמטה ההתייחסות לתפקידי נשים – מה ששמט את העיגון החוקי להגבלת תפקידים לנשים.⁴⁴ באמצע שנות ה-90 שטף הגל הפמיניסטי את צה"ל כולו. גידול הלחץ הפמיניסטי שיקף גם את העובדה שהסכמי שלום נחתמו עם מצרים ועם ירדן, וכתוצאה מכך פחת האיום הקיומי על ישראל.⁴⁵ אולם המצב החדש הזה, שנועד להבטיח שוויון נגישות לתפקידים, שבמקורם נועדו לגברים בלבד (על בסיס יכולות), העצים את החיכוך בין נשים לגברים. הסיבה: הם החלו לשהות יחד במשך תקופות ממושכות, תוך שהם מבודדים ועסוקים בעשייה תובענית – פיזית ונפשית.⁴⁶

בג"ץ אליס מילר⁴⁸ ב-1996 אף הוביל לפתיחת קורס טיס בפני נשים, אולם הותיר את העותרת מחוץ לקורס הנכסף. בעקבותיה השלימו עד כה את מסלול העילית טייסת קרב אחת ושתי נווטות.⁴⁹

אולם בכל הנוגע לגיוס בנות באופן כללי הרי כבר ב-1998 דובר על גיוס של כ-65% בלבד מן הפוטנציאל. ואם להסתמך על דברי תא"ל (בדימוס) ישראל איינהורן, לשעבר ראש חטיבת התכנון באגף כוח אדם במטכ"ל, הרי שגם כך מספר הבנות בצה"ל עדיין גבוה ב-50% מן הנדרש.⁵⁰ לטענת תא"ל איינהורן, נשים "צריכות לשרת שירות שווה לגברים, כולל תפקידים קרביים. יחידות שלמות בנ"מ, בתותחנים ובהתרעה יכולות להיות מאוישות בנשים".⁵¹

המהפכה הפמיניסטית לא פסחה על המטכ"ל.⁵² ביולי 2000 אישר הרמטכ"ל דאז, רב-אלוף שאול מופז, להרחיב את תחומי השיבוץ לנשים בצה"ל בעשרה מקצועות נוספים. מדובר היה ברשימת מקצועות ותפקידים שהיו פתוחים עד

המשרתות בצבא עדיין משובצות בתפקידי מנהלה.⁵⁵ העובדות לעיל אינן מפריעות לפמיניסטיות רבות לטעון כי הנשים מורחקות ממקורות הכוח בצבא ומתהליכי קבלת ההחלטות בגלל מכניזם של פטרנליזם ושל הגנת יתר.⁵⁶ אולם למרות מה שיכול היה להסתמן ככישלון, פתח צה"ל מסלולי הכשרה נוספים ללוחמות ושילב חיילות נוספות ביחידות הקרביות בשטחים. נשים שולבו במסלולי שירות קרבי בתותחנים. שילוב הלוחמות חייב קבלת החלטות חדשות. כך, למשל, הוחלט בצה"ל להוריד את רמת הכושר הגופני שנדרשה מהנשים, בהשוואה לגברים. עוד הוחלט כי כל הלוחמות שהשתחררו משירות חובה משנת 2001 יחויבו בשירות מילואים עד גיל 38. החלטה נוספת שהתקבלה: המילואים ימניקיות במערך הלוחם לא ישובצו בתפקידי לחימה אלא רק ביחידות תומכות לחימה.⁵⁷

בריאיון שהעניק קצין תותחנים ראשי (קתמ"ר), תת-אלוף דני כסיף, בעת שכ-100 לוחמות שירתו בחיל שתחת פיקודו, הוא קבע ששילוב הנשים במערך הלוחם הוא ניסיון שנכשל. ובמילותיו שלו: "עד היום השילוב של הבנות בחיל לא הוכתר בהצלחה". חשוב לציין שתא"ל כסיף מזהה יותר מכל אחד אחר עם המהפכה הפמיניסטית בחיל התותחנים: הוא יזם את המהפכה שהחלה שנתיים קודם לכן בחיל, שעיקרה היה שילוב נשים כלוחמות בתותחנים. אף שהגדיר את המהלך הזה ככישלון הדגיש תת-אלוף כסיף כי "בתקופה הקרובה ישובצו חיילות במקצועות לחימה נוספים", כגון תפקידים בתחום האיכון, במכ"ם לסוגיו ובמערכות מטאורולוגיות.⁵⁸

דבריו של הקתמ"ר היו בבחינת חיזוק לזרם הגורס ששדה הקרב המכני-אלקטרוני המודרני יצר משימות רבות שדורשות רק כוח פיזי מועט, אם בכלל. חסידי הגישה הזאת טוענים כי הלחימה היא כיום במידה רבה ממוכנת וכי נשים – כמו גברים – יכולות לנהוג בטנק ולירות בתותח. התחזקות הזרם הזה הייתה גם ברמה ההצהרתית: מפקד זרוע היבשה הכריז שצה"ל נוקט מדיניות שוויונית, וזו כונתה מדיניות "השילוב הראוי".⁵⁹ המדיניות הזאת נסמכת על פקודת מטכ"ל 33.0207 שפורסמה במסגרת חוזר מפ"ע 48-2004 בדצמבר 2004. אולם בבחינה מעשית התברר בסופו של דבר כי גיוס נשים לתפקידי לחימה מתחיל בהשערות מוגזמות (לחיוב) ובקול תרועה רמה ומסתיים אמפירית בכישלון ובקול ענות חלושה. זהו המצב כשמדובר בשילוב במקצועות הלחימה השוליים. התמונה קודרת עוד יותר כשמדובר בניסיון לשלב נשים בליבת מקצועות הלחימה בזרוע היבשה.⁶⁰ דהיינו, לכאורה ננקטת מדיניות שוויונית, אך בפועל המדיניות הזאת כמעט שאינה ממומשת.⁶¹

בהתבסס על ההכרה בעובדה שהצבא הוא אמצעי להפקת אלימות – ועל כך אין חולק – דהיינו הצבא קיים לשם הרג והרס, וחרף היותו כפוף, על-פי חוק, למרותו של שלטון דמוקרטי, הרי מבנהו אינו דמוקרטי.⁶² התכלית הסופית של

הצבא היא הלחימה.⁶³ נראה כי הטענות בדבר שילוב שוויוני של נשים בצבא מתעלמות מהניגודיות הקיימת בין מהות הצבא וייעודו כמפיק של אלימות לשם השגת ניצחון במלחמה⁶⁴ לבין הטיעונים הערכיים הגורסים שבשם השוויון יש להתאים את הצבא לשילוב נשים בכלל התפקידים.

יתר על כן, השוויון המתקיים כיום אינו אמיתי. תקופת השירות של הנשים קצרה יותר מזו של הגברים, ובפועל נוצר פער ניכר בין שירות של שנתיים⁶⁵ לבין הצורך בהכשרה ממושכת של הלוחמים – הכשרה שבחלקה היא כבר היום אקדמית.⁶⁶ זאת ועוד, בפקודות מטכ"ל ובהוראות הפיקוד העליון קיימת הטיה שלא לומר אפליה לטובת הנשים: די אם נזכיר את הזכות להישפט בפני קצינה,⁶⁷ את הזכות לחופשת לידה,⁶⁸ את הזכות ליציאה מוקדמת לצורכי הנקה וכמובן השחרור המידי של חיילות בשירות חובה ברגע שהן נכנסות להריון⁶⁹ או נישאות. בולטת אף יותר היא העובדה שנדרש אישור מקצין בדרגת סגן-אלוף ומעלה לצורך שלילת חופשה מחיילת.⁷⁰

קצינת חיל נשים ראשית לשעבר כתבה באחת ההזדמנויות כי חזונה הוא "לראות את צה"ל כארגון מוביל במדינת ישראל במתן הזדמנות שווה לנשים".⁷¹ נדמה כי חזונה של תת-אלוף (בדימוס) יוגב עומד בסתירה לייעוד ולמהות הצבא. הצבא, כאמור, לא נועד להוביל את שוויון הזכויות או ההזדמנויות של הנשים בישראל. חרף היות הצבא גוף מרכזי במדינת ישראל, ייעודו היה ונשאר להתמקד במשימות המלחמתיות.⁷² גם יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים (יוהל"ן) נקלעת לסתירה כשהיא מעמידה את הנושא הערכי לפני המהות ומתעלמת במפגיע משאלת היסוד הצבאית: האם שיתוף הולך וגובר של נשים – במיוחד בתפקידי לחימה – תורם ליעילות הצבא ולפונקציונליות שלו?

הטרדה מינית ואינסטרומנטליות

המונח "הטרדה מינית" הוא תרגום לעברית של הביטוי Sexual Harassment, שהפך למטבע לשון בארה"ב בשנות ה-70 המוקדמות של המאה ה-20. הטרדה מינית היא התייחסות בלתי רצויה לאדם, לרוב לאישה, כאל אובייקט מיני. הכוונה להתנהגות בוטה המתייחסת למיניותה של אישה, כאשר היא אינה מעוניינת בכך ובאופן שהיא אינה מעוניינת בו.⁷³ הטרדה מינית אינה תופעה חדשה. להפך, ימיה הם כימי האנושות עצמה: מ"זכות" האדון על גוף השפחה המשרתת בביתו; דרך ה"חזקה" המינית של האצילים בעלי הקרקעות על הצמיתים; עבור דרך דרישות מיניות של מנהלי המשמרות במפעלים במהפכה התעשייתית וכלה בשירותים הנוספים שהיו מצופים ממזכירתו של מעביד.⁷⁴

עדיין אין הסכמה בדבר ההתנהגויות שיש לכלול במסגרת ההגדרה של הטרדה מינית. המחלוקת הזאת קיימת הן בקרב אנשי המדע והן בקרב אנשי החוק. חילוקי הדעות משקפים למעשה את העדר ההסכמה בנוגע להגדרת הטרדה המינית בכלל האוכלוסייה.⁷⁵ תפיסת הטרדה המינית היא משתנה

מה דינם של לוחמים שיסרבו להתאמן או לבצע משימות עם הנשים המשרתות במחיצתם מהחשש שמא יואשמו בהטרדה מינית? הרי הם שעתידיים לתת את הדין, אם הלוחמת תחליט לטפול על אחד מהם אשמה

לפי נתוני אגף כוח אדם במטכ"ל, למרות הרצון לפתוח תחומים רבים יותר לנשים בצה"ל, 40% מכלל הנשים המשרתות בצבא עדיין משוכצות בתפקידי מנהלה

טען כי מקרה כזה יכול לקרות לכל אחד ובכל מצב, שלמעשה הוא הקורבן בתביעה הזאת, ושתביעתה של סגן מועד נובעת אך ורק מהצורך שלה בתשומת לב.

כך או כך, חרף זיכויו בדין המשמעתי והחלטת בית-המשפט שלא להתערב בהליכי הדין המשמעתי, שפר לא לוקח יותר סיכונים מיותרים: את תפקיד קצינת הקישור הגדודית ממלא כיום קצין זכר. יתר על כן, כאמצעי זהירות פוסח כיום שפר על ביקור במתקנים בגזרתו – על אף חשיבותם לביצוע משימתו – מאחר שמאיישות אותם רק חיילות הנמצאות בגפן.⁸²

זאת ועוד, התמורות שחלו בצה"ל מסוף שנות ה-90 בתחום ההטרדה המינית מעמידות את הצבא במקום הראשון במדינת ישראל מבחינת ההתייחסות המחמירה לנושא.⁸³ יתר על כן, התייחסותו לחומרה של הצבא בנוגע להטרדות המיניות מעלה את השאלה עד כמה מוכן הצבא להרחיק לכת ב"מלחמת הקודש" שלו בנגע. האם נוצר מצב שבו כל מי שנחשד בהטרדה מינית הוא בחזקת אשם, גם אם אין אפשרות להוכיח את אשמתו?⁸⁴

במארכ 2000 עודכנה בצה"ל פקודת מטכ"ל מספר 33.0145 שעניינה "איסור פגיעה על רקע מיני".⁸⁵ באפריל 2001 יצא בעקבותיה חוזר מפ"ע 2001-17 (תיקון לסעיף 38 בפ"מ 33.0145) המחייב הכשרה מיוחדת לשיפוט בדין

פסיכולוגי ולא דווקא עובדה מציאותית או חוויה ממשית. במילים אחרות, מדובר במשתנה סובייקטיבי שמושפע מגורמים רבים.⁷⁶ משתנים מצביים (סטטוס המטריד והמוטרדת) אישיים ואישיותיים וגורמים הנוגעים להקשר הארגוני משפיעים באופן מכריע על תפיסת המעשה או ההתנהגות כהטרדה מינית.⁷⁷

ב-1998 נחקק בארץ החוק למניעת הטרדה מינית,⁷⁸ שהגדיר לראשונה את ההתנהגות הזאת כעבירה נפרדת שעונש בצידה. שניים משלושת התיקים הראשונים, שקושרו על-ידי ארגוני הנשים ובמודעות הציבור עם הטרדה מינית, לא נידונו מבחינה משפטית על-פי החוק החדש.⁷⁹ שלושת התיקים עסקו בחשדות במסגרת הצבא, והמתלוננות זכו לסיוע הדוק מארגוני הנשים, מחברות-כנסת וכן מנשות תקשורת. כל אלו עשו יד אחת וזכו אגב כך לתהודה תקשורתית רבה.

המקרה השלישי דן בעתירתה של סגן דנה מועד לבג"ץ.⁸⁰ לעתירתה של מועד הצטרף גם ארגון נעמ"ת כדי להביא לביטול הדין המשמעתי ולהעמיד את יהודה שפר⁸¹ בפני בית-משפט בהליך פלילי בעוון מה שלטענתם היה הטרדה מינית, השפלה וביזוי. מועד הייתה קצינת הקישור של הגדוד בפיקודו של שפר בעת שלכאורה התרחשה ההטרדה. השאלה הייתה, כמובן, למי להאמין, כאשר מדובר במילה נגד מילה. שפר

משמעותי בגין מעשה המהווה הטרדה. אולם התוספת המשמעותית ביותר עוסקת בחיבור ההליך המשפטי להליך להתרת ההתחייבות לשירות (התרת החוזה לשירות בקבע) ביוזמת הצבא. דהיינו משרת קבע שהורשע בביצוע עבירה שעניינה הטרדה מינית יופנה לבחינת התרת חוזהו באמצעות ועדה שתחווה את דעתה בעניינו.⁸⁶

פגיעות הנשים, שהפכה בהדרגה לעוצמה בלתי מבוטלת בהווה האזרחית, קמה והייתה בתוך המערכת הצבאית לכוח משמעותי, דרקוני ומאיים. פרופסור עמנואל גרוס מאוניברסיטת חיפה סבור שהדין המשמעותי בכל הנוגע לנאשמים בהטרדה מינית פוגע בזכות הבסיסית של האדם להליך משפטי הוגן. בעוד שהפרקליטות האזרחית סוגרת תיקים מחוסר ראיות, הפרקליטות הצבאית מפנה את התיק לדין משמעותי.⁸⁷ אם נעשה שימוש לא הוגן באמצעי הדין המשמעותי, הרי זה בבחינת עקיפה של כוונת המחוקק.⁸⁸ אומנם בחלק לא מבוטל מן המקרים התשובה לשאלה אם הייתה או לא הייתה הטרדה מינית היא פשוטה וברורה, אולם

יש לא מעט מקרים גבוליים, שהם ספק הטרדה אסורה, ספק התנהגות קבילה.⁸⁹ כאן המקום לציין כי הצבא הוא הארגון היחיד בחברה שהוסמך לקיים מערכת שפיטה אוטונומית מלאה, כולל שיפוט פלילי.⁹⁰ ההיתר הזה נובע מאופיים הייחודי של שדה הקרב ושל ההלכה הצבאית. חוק השיפוט הצבאי,⁹¹ שפורסם ונכנס לתוקף ב-1955, עומד על קיומם של כמה הבדלים מהותיים בין מערכת המשפט הצבאית לבין זו האזרחית. השוני

הזה בא לידי ביטוי בסמכות ההחלטה הייחודית של הדרג הפיקודי העליון בצבא להגיש כתב-אישום או למנוע את הגשתו, כאשר אין לכך הצדקה מנקודת ראותו כקודקוד הפירמידה המקצועית והפיקודית כאחת,⁹² אולם בכל מקרה לא הייתה כל כוונה ליצור נתיב משפטי עוקף ובוודאי שלא בנוגע לעניינים שאינם צבאיים מובהקים.

ככלל מוגדרת המערכת הצבאית כמוסד טוטלי, דהיינו מוסד ששולט כמעט על כל היבט בחייו של מי שנמצא בתוכו. הצבא הוא ארגון ביורוקרטי המטפל בצורכיהן של קבוצות גדולות ומקיים מנגנון הקובע מערכת של חוקים פורמליים ברורים. תכלית החוקים האלה היא להכתיב את פעילות המוסד לפרטי פרטים.⁹³ הטוטליות של המוסד הצבאי כמו גם מורכבות הארגון והמבנה ההיררכי של הצבא, הנגזרים מייעודו ומתכליתו, יוצרים נטייה לייחס חשיבות יתרה לאותות ולסמלי המעמד (בעיקר דרגות). כפועל יוצא מכך קיימת נטייה להקצין ולהאדיר התנהגויות שונות של בעלי תפקידים בכירים – במיוחד מפקדים ישירים – ובכלל זה התנהגויות המתפרשות כהטרדה מינית. אישוש לכך עולה ממחקר שערכה באחרונה יוהל"ן בשיתוף עם המחלקה לקרימינולוגיה באוניברסיטת בר-אילן. המחקר העלה כי 81% מהמשרתות בצה"ל סבלו מהטרדות, דוגמת רמיזה מינית פוגעת. המחקר, שהקיף 1,112 חיילות בשירות סדיר, מהן 64 קצינות, מחזק את הטיעון שלפיו הגדרת התנהגות כ"הטרדה מינית" היא סובייקטיבית. לדוגמה, במחקר מצוין

במפורש כי הסיכוי שהתנהגות תוגדר מטרידה עולה לעין שיעור כאשר מדובר במפקד. 20% מהנשאלות אמרו שנשיקה על הלחי מהמפקד בטקס הענקת דרגה היא הטרדה מינית. כאשר המנשק היה חייל פשוט פירשו זאת רק 5% מהחיילות כהטרדה מינית.⁹⁴ כותבי המחקר מדווחים שכמחצית מהנשאלות שהוטרו לא דיווחו כלל על מה שלטענתן היה בגדר הטרדה מינית.⁹⁵

חמורה מכך ללא ספק היא העובדה שלפיה המערכת הצבאית מאפשרת באופן בסיסי שימוש תועלתני בהטרדה מינית. התועלתנות באה לידי ביטוי כבר בבסיס החוק נגד הטרדה מינית. החוק קובע כי מוטרד/ת יכול/ה להגיש תלונה לא רק נגד המטריד, אלא גם נגד הארגון שבו התבצעה ההטרדה. צה"ל אכן כבר נתבע על-ידי מוטרדות, והן אף זכו לפיצוי מהצבא בגין נזקים שנגרמו להן עקב ההטרדה.⁹⁶ מחקר שנערך על מדגם של חיילים ושל חיילות בצבא ארה"ב העלה כי 18.3% מהנשאלים הכירו באופן אישי חייל או מפקד שהוגשו נגדם תלונות שווא בגין הטרדה מינית.⁹⁷

מתוך המחקר עולה הצד האינסטרומנטלי של נושא ההטרדות המיניות – דהיינו שישנן נשים שעושות שימוש תועלתני בסוגיית ההטרדות המיניות ובעניין ההולך וגובר בנושא הזה. הנשים האלה משתמשות בכך להשגת טובין – ממשיכת תשומת לב ועד קידום אינטרסים. היכולת להתלונן על מעביד או על בכיר במקום העבודה יכולה להפוך בצבא לנשק אימתני שינוצל למטרות נקמה או אפילו לסחיטה של טובות הנאה הקשורות בשירות הצבאי כמו

קידום, שיבוץ בתפקידים נחשקים ומניעת פיטורים.⁹⁸ חיל הנשים – ובאחרונה הגוף המחליף, יוהל"ן – מתהדר בנחשונות הצעדים בתחום המגדר שנעשים מטעמו. כבר במאוס 1997 (בטרם אושר החוק נגד הטרדות מיניות) פורסמה באמצעותו – ובשיתוף קצין חינוך ראשי והפרקליטות הצבאית – חוברת שעוסקת בהטרדה מינית.⁹⁹ החוברת, שהקדימה את חוק ההטרדה המינית, כוללת חלוקה של המטרידים לשישה סוגים.¹⁰⁰ ההגדרות האלה, ה"מפארות" את החוברת, היו משמשות אם לא לשם הגשת תביעת דיבה, הרי לפחות לשערורייה תקשורתית, אילו נכתבו בידי גבר על אודות נשים. לכך מצטרפת איגרת הרמטכ"ל בנושא הטרדה מינית, שבה הוא מכריז "...יעמוד צה"ל בראש המחנה כגוף אשר הצליח להוקיע ולמגר את ההטרדות המיניות מקרבן".¹⁰¹ המדיניות הזאת הובילה לחלוקת חוברת "זכויות", שאותה מקבלת כל חיילת בתהליך הגיוס. בחוברת מפורטות, בין היתר, הגדרות ודרכי פעולה במקרה של הטרדה מינית.¹⁰² צה"ל מחריף מאוד את מאבקו בהטרדות המיניות, כדי לנסות ולמגר תופעה שימיה כימי האנושות ומבוססת גם על משתנים פסיכולוגיים. תהליך כזה עלול להוביל להחלטות קיצוניות.

מה בין שירות משולב והטרדה מינית?

בעוד שבהתארגנות חברתית מודרנית קיימת הנטייה להפריד בין תחומי החיים השונים (מגורים, בילוי, עבודה), הרי הצבא

20% מהנשאלות אמרו שנשיקה על הלחי מהמפקד בטקס הענקת דרגה היא הטרדה מינית. כאשר המנשק היה חייל פשוט פירשו זאת רק 5% מהחיילות כהטרדה מינית

מפקדת כורקת נשק ללוחם

כיום הולכים וגוברים הקולות בצבא התומכים ברעיון של צבא חד-מיני

כפי שיכולים לעשות קורבנות הטרדה מינית במקומות עבודה אזרחיים. יתר על כן, צה"ל נושא באחריות לחיי החיילות והחיילים, בין אם הם מוטרדים ובין אם הם נחשדים בתלונות שווא בנוגע להטרדה מינית, ועליו מוטלת החובה להדביר את תופעת ההטרדה המינית הן מתוך דאגה לשלומם של הפרטים המשרתים בו והן בשל המשמעות השלילית של התופעה מבחינה ערכית ומוסרית.¹⁰⁵

מנתונים שמפרסמת המשטרה הצבאית החוקרת (מצ"ח) ניתן להיווכח שאין ירידה במספר התלונות בנוגע להטרדה מינית בצה"ל בשנים האחרונות.¹⁰⁶ להפך, לפי נתונים שהציגה יוה"ל¹⁰⁷, במחצית הראשונה של 2003 עלה מספר התלונות ב-130%. דהיינו, חרף ההתעסקות המגוונת בכל המישורים חלה דווקא עלייה מהותית במספר התלונות. זו הסיבה, כנראה, להקמתה של ועדת היגוי בראשותה של יוה"ל¹⁰⁸, העוסקת בעיצוב המדיניות ומהלכי ההסברה "לצמצום ולמניעתה של תופעת ההטרדה המינית בצה"ל עד מיגורה".¹⁰⁹ מחד גיסא דנה הוועדה בצמצום התופעה, ומאידך גיסא טורחים להקצין את המודעות אליה לשיאים חדשים יחד עם הרחבת המושג ומקסום הכללתם של תחומים נוספים בו. המצב הזה הביא לידי כך שכבר היום הליכים צבאיים פשוטים אינם ניתנים ליישום כשמדובר במפקד גבר ובכפיפה אישה, כגון הענקת דרגות, סמלים וצל"שים.¹⁰⁹

ביחידות הקרביות, שבהן מתרחבת המגמה הקיימת לשילוב נשים, אמורות להתקיים פעולות הדדיות כגון: השכמה (איסור כניסה למגורי בנות), החזקת רגליים במהלך

בהיותו מוסד טוטלי – מתאפיין בהעדר הפרדה בתחום הזה בכלל וביחידות הלוחמות בפרט. ראשית, כל הפעולות שקשורות למגורים, לפעילות ולשעות הפנאי מתרחשות בדרך כלל במרחב אחד ותחת סמכות אחת; שנית, כלל הפעולות מתבצעות ברשות הכלל, בחוסר פרטיות, כאשר כולם מקבלים יחס דומה ומתבקשים לבצע פעולות דומות; ולבסוף, כל השלבים בשגרת היום מתוכננים בקפידה ומונחתים מלמעלה באמצעות מערכת כללים פורמליים ומערך בעלי סמכויות המקיים הפרדה וריחוק חברתי מובנה בין קבוצת הממונים לבין קבוצת הפקודים.¹⁰³ המצב הזה מדכא את העצמיות ואת הייחודיות של הפרט ומצמצם במידה ניכרת את האוטונומיה האישית.

מאפיין נוסף הוא "מסורת צבאית" שלפיה מנצלים ומטרידים חיילים חדשים. התופעה הזאת מעצימה את שיעור ההטרדות המיניות כלפי נשים דווקא בשלבים הראשונים לגיוסן ובדרגים הנמוכים.¹⁰⁴ בנוגע להשלכות של הטרדה מינית במסגרת צה"ל יש להתחשב במאפיין שמייחד, כאמור, את צה"ל ביחס לצבאות אחרים במדינות אחרות והוא עובדת היותו צבא חובה עממי. משמע, כאשר הגיוס נעשה מתוך בחירה, הצבא נתפס כמקום עבודה. לעומת זאת, מכיוון שבמדינת ישראל השירות הצבאי הוא חובה, נמצא שבסיס המחויבות ותנאי המחויבות של החיילים ושל החיילות בשירות חובה כלפי מפקדיהם אינם דומים לבסיס המחויבות של עובד כלפי מעבידו. חיילים וחיילות שהוטרדו מינית במהלך שירותם הצבאי אינם יכולים לקום ולעזוב,

ביצוע כפיפות בטן, נשיאת פצוע מדומה ועוד. אם לא די בכך, הרי מתקיימות גם פעילויות קיצוניות יותר בחיכוך הגופני בין הלוחמים בשעת חירום (הנשמה מפה לפה, צביטת פטמה [לבדיקת אובדן הכרה] לחיצת אגרוף למפשעה [לצורך חסימת עורק ראשי במקרה של שטף דם ברגל] ועוד). את הנושאים האלה ואחרים, כמו יתר הנושאים הקרביים, יש ללמד ולתרגל.

מה נאמר למפקד, למדריך וללוחם שישתמטו מלהתאמן עם לוחמת? האם רשאים קברניטי המערכת הצבאית, באמצעות החוק הצבאי, לחייב לוחמת לאפשר ללוחם לבצע בגופה פעולות אימון שיש בהן מגע באיבריה האינטימיים? יתר על כן, מה דינם של לוחמים שיסרבו להתאמן או לבצע משימות עם הנשים המשרתות במחיצתם מהחשש שמא יואשמו בהטרדה מינית? הרי הם שעתידיים לתת את הדין, אם הלוחמת תחליט לטפול על אחד מהם אשמה. בקורסי חובה, דוגמת חובשים קרביים, השיבו ריקם את פני הלוחמות שהתייצבו לקורס, בטענה שלא פעם מופשטים החניכים

במהלך תרגולים שוטפים, מה שעלול להוות בעיה אם תשולבנה בו חניכות.¹¹⁰

באחרונה ניכרת דווקא בקרב סגל הקצונה הבכירה המגמה להפריד בין המינים. בלי לעורר שאון מיותר (מסיבות ברורות) מעטים מאוד הם הקצינים ממין זכר בדרגת סא"ל ומעלה שלהם נהגת אישית ממין נקבה. נדמה כי אין מדובר

בשוביניזם לשמו, דהיינו הדרת נשים מחוסר ביטחון ביכולת נהיגתן.¹¹¹ מדובר אפוא בהימנעות שנוצרה על רקע החשש מחיכוך מיותר, ומכיוון שבדרגות האלה שיבוץ מסוג זה הוא בר מניעה.

סיכום וניתוח

המאמר בחן את השאלה לאן יובילו התהליכים שביסודם הרצון לשלב נשים באופן משמעותי בכל תחומי העשייה הצבאית יחד עם הרצון למגר אחת ולתמיד את תופעת ההטרדות המיניות בצה"ל.

אומה בלחימה אינה פנויה לעסוק בהנהגת רפורמות מרחיקות לכת בצבאה. לעומת זאת עת שלום מהווה כר לניסוי תהליכים. אולם נדמה שבחרנו להנהיג שינויים ללא קשר למצב העימות. ההתפכחות מתחושת העוצמה הכלכלית-צבאית גרמה לשאיפה ציבורית לתהליכי שינוי מידיים. ביניהם נידונה סוגיית מבנה הצבא העתידי ובתוכה יימשך – ואף סביר להניח שיועצם – התהליך של שילוב נשים ביחידות לוחמות. לשון אחר: ללא צל של ספק, על רקע תקופת שלום ואפילו בתקופה שבה האיום הקיומי נחשב חמור פחות נראה כי תימשך ההתעלמות מהניגוד הקיים בין הנימוקים התועלתניים, הנובעים ממהות הצבא ומייעודו כמפיק אלימות לצורכי השגת ניצחון במלחמה, לבין הטיעונים הערכיים לשילוב נשים. הניגוד מחריף אף יותר בשל השאיפה לראות בצה"ל את הארגון המוביל במדינת ישראל במתן הזדמנות שווה לנשים.

הקריאה לשוויון תמשיך, להערכתנו, להתעלם מהנתונים המעידים בבירור כי השוני הפיזיולוגי מעצים – במקצועות

תובעי כוח פיזי – את חוסר השוויון. המחיר המשני לזכייה בשוויון הזדמנויות יהיה החובה שתוטל על הנשים לשרת בכל תפקיד שיושג עליהן, לשרת משך שירות השווה לזה של גברים ולשרת במילואים. השוויון יחול על כולן על-פי צורכי המערכת הצבאית. אולם המחיר העיקרי ישולם בחייהן או בבריאותן הגופנית והנפשית של הנשים שיבחרו לעצמן – או יוכרחו בעתיד במסגרת תהליך השילוב – לשאת בנוראות שבתוצאות המלחמה (ובתוצאות של התכוננות המתמידה לקראתה – האימונים). מחיר "שולי" נוסף הוא דפוסי ההתנהגות הגבריים שתאמצנה לעצמן נשים בתפקידי לחימה. המחיר האחרון שיישאו הנשים הלוחמות כמו גם הנשים שימלאו תפקידים אחרים בצבא הוא הטרדות מיניות. הפיכת הצבא לגוף הנלחם בנחישות הרבה ביותר במדינת ישראל בהטרדות המיניות תקצין את תגובות הנגד. גם המצב שבו כל מי שנחשד בהטרדה מינית הוא בחזקת אשם – גם אם אין אפשרות להוכיח את אשמתו – לא יוכל להימשך לעד. אם לא די בכך, הרי הודגש במאמר שעצם הגדרתה של

התנהגות מסוימת כהטרדה מינית היא סובייקטיבית. לכך יש להוסיף את האפשרות – הממומשת לא פעם – לעשות שימוש תועלתני בתלונה על הטרדה מינית נגד חייל או נגד מפקד: נשים בתפקידים שונים משתמשות בסוגיית ההטרדה המינית כדי למשוך תשומת לב ואף לקדם אינטרסים אישיים.

יוצא מכך שבמדיניות השילוב טמונים זרעי חורבנה שלה. צה"ל – ברצונו למגר את תופעת ההטרדות המיניות – יאלץ להחליט על צעד קיצוני שיאפשר, לפחות למראית עין, את המשך שירות הנשים בצה"ל. פתרון פשוט לבעיה הוא הפרדה מוחלטת בין המינים במהלך השירות הצבאי.¹¹² לכאורה זהו מענה הולם למיגור ההטרדה המינית (שננקט באופן פרטני בשקט-בשקט על-ידי מפקדים שפשוט נמנעים מלהעסיק עוזרות אישיות, נהגות וכו'). אולם בחינה מעט יותר מעמיקה תגלה ללא ספק שמדובר בפתרון עתיר פגמים ומכשלות. מכאן ועד לחלופה האחרת – צבא חד-מיני – הדרך קצרה. הולך וקרוב היום – כך נראה – שבו יינתן לנשים פטור גורף משירות חובה.

כיום הולכים ומתרבים הקולות בצבא התומכים ברעיון הזה, ונראה כי גם בישראל תקום לבסוף מנהיגה חברתית דוגמת פיליס סקלפלי, שבשם הפמיניזם דווקא תנהיג תנועה חברתית שעניינה הפסקת שירות החובה לנשים.¹¹³ במצב הקיים כיום בישראל לא קשה לתאר את התמיכה שלה תזכה התנועה הזאת מצד הממסד הדתי. לא ירחק היום שהשדולה הדתית והשדולה הפמיניסטית (כל אחת מטעמיה שלה) ייאבקו שכם אל שכם להפסקת שירות הנשים בצה"ל.

את המצב הנוכחי ניתן לדמות לכפות מאזניים. על כף אחת של המאזניים מונח משקל רב בדמות הדרישה והמאמץ לשלב נשים בתפקידי לחימה. על הכף האחרת – במטרה להשיג איזון – מוסיפים משקל רב בפעולות למיגור של תופעת ההטרדות המיניות. לכאורה אמור להיווצר איזון, אך למעשה לא ניתנת תשומת לב למוט שעליו תלויות הכפות. המוט הזה הוא האדם, הוא התודעה הציבורית. המוט הזה

להערכתנו, במגמה שהולכת ונוצרת יהיו אלה דווקא הנשים שיובילו את הדרישה להוציאן מצה"ל

הוא שעתיד להישבר תחת כובד המשקל. הוריהן השכולים של הלוחמות, אבות ואמהות לחיילות נכות בגוף ובנפש לצד הורים לנפגעי ההטרדות המיניות יזעקו להפרדה בין המינים. אך "צבא ההפרדה" ייכון רק לזמן קצר, ואף זה רק על הנייר. במציאות שתיווצר ימצאו את עצמן הנשים, אותן הנשים שדוחפות כיום במרץ לשוויון, מחוץ למערכת הצבאית בכלל. להערכתן, במגמה שהולכת ונוצרת יהיו אלה דווקא הנשים שיובילו את הדרישה להוציאן מצה"ל. יש להניח כי ויתור על שירות החובה לנשים יוביל להערכה מחודשת בנוגע למבנה הצבא העתידי כצבא העם וישמש בסיס למעבר לצבא קבע מקצועי.

הערות

1. עפר שלח, **המגש והכסף – מדוע דרושה מהפכה בצה"ל**, כינרת, זמורה-ביתן, דביר – מוציאים לאור בע"מ, 2003, עמ' 130
2. דיוויד זוק, רובין הייאם, **קיצור תולדות המלחמות**, מערכות, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 1981
3. ג'ון קיגן, **תולדות הלחימה**, דביר, תל-אביב, 1996
4. יגאל ידין, **תורת המלחמה בארצות המקרא לאור הממצאים הארכיאולוגיים**, החברה הבינ-לאומית להוצאה לאור בע"מ, ישראל, 1963
5. כסנופון, **מסע הרבבה**. ההוצאה לאור – משרד הביטחון, זמורה ביתן – מוציאים לאור, תל-אביב, 1984
6. תוקידידס, **תולדות מלחמת פילופוניס**, מוסד ביאליק, ירושלים, 1959
7. אדוארד לוטוואק, **האסטרטגיה רבתי של האימפריה הרומית**, מערכות, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 1982
8. ניקולו מקיאוולי, **על אמנות המלחמה**, מערכות, תל-אביב, 1964
9. מיכאל פראודין, **הכיבוש הגדול – קיסרות המונגולים**, מערכות, תל-אביב, 1966
10. מייקל הווארד, **המלחמה בתולדות אירופה**, מערכות, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 1985
11. אם נביא בחשבון את הנשים הספורות שהשתתפו (רובן מחופשות לגברים).
12. ז' פון פרידמן, **2,500 שנות טקטיקה**, מסדה, ירושלים, תש"ד
13. יצוין כי רבות מהן איבדו את יכולתן ללדת. עזר גת, "השתתפות נשים במלחמה – ביולוגיה ותרבות", **מערכות**, 382, פברואר 2002, עמ' 51
14. Goldman, Nancy-Loring (ed.) **Female Soldiers – Combatants or Non-combatants?** Westport, Con., Greenwood Press, 1982, pp. 5, 73, 90, 99
15. איריס ג'רבי, **המחיר הכפול – מעמד האישה בחברה הישראלית ושירות הנשים בצה"ל**, אוניברסיטת תל-אביב, רמות, 1996, עמ' 27-16
16. בזרוע היבשה של הצבא האמריקני, למשל, מבדילים בין אימוני נשים לאימוני גברים. ראו: FM 35-20, **Physical Training**, Women's Army Corps, Headquarters, Department of the Army, Field Manual September 1965
17. ד"ר שגיא צחורי וד"ר מאיר רוח, **נשים בתפקידי לחימה – היבטים רפואיים**, ביטאון חיל הרפואה, פברואר 2001, עמ' 19
18. משמעות הנתון הזה היא שבביצוע עבודה תת-מרבית נתונה משתמשות הנשים בשיעור גבוה יותר מהחמצן שהן שואפות בהשוואה לגברים, ולכן הן יתעייפו מהר יותר.
19. יכולתם של שריר או של קבוצת שרירים לבצע פעולות חוזרות דינמיות או סטטיות נגד התנגדות תת-מרבית לאורך זמן (דוגמה צבאית לכך היא ריצה למרחק קצר עד בינוני עם מטען או עם פצוע) צחורי ורוח, **שם**, עמ' 20
20. **שם**
21. אימון כזה עלול להביא להפסקת המחזור החודשי ולטווח ארוך אף לאוסטיאופורוזיס (דלדול העצם) ולהקאות.
22. יואב רוזן, "אמרו לנו: 'תהיו לוחמות' אז נלחמנו. על כל דבר", **ביטאון חיל האוויר מס' 127**, יוני 1999, עמ' 48
23. **שם**, עמ' 50
24. Binkin, Martin, Bach, Shirley J., **Women and the Military. Studies in Defense Policy**, The Brookings Institution, Washington, D.C., 1977, pp. 42

26. האפשרות הזאת הייתה קיימת רק כל עוד היה נהוג בארה"ב חוק שירות חובה. החוק הזה בוטל על-ידי ניקסון ב-1972
27. בראש המתנגדות עמדה Phyllis Schlafly – עקרת בית (מבחינה) ועורכת-דין. היא הקימה את ה-Eagle Forum, שעשה לובי בכל ארה"ב – ובהצלחה – נגד ה-ERA. ספרה נקרא The Power of Christian Women. מנהיגות התנועה הפמיניסטית עשו ככל יכולתן לשכנע את נשות אמריקה שגיוס נשים לא יקרה – אולם אלה לא השתכנעו. ברגע שהתברר מה שוויון באמת יכול לעשות, הנשים ויתרו. שוויון אמיתי פירושו לשאת בכל המטלות של הגברים, ובהן הקשה והמסוכנת מכולן – שירות חובה בצבא.
28. מרטין ון-קרפלד, "נשים ומלחמה", הרצאה בחוג להיסטוריה של האוניברסיטה העברית בירושלים במסגרת הקורס **תולדות המין המיוחס**, 3 במארס 2003
29. ברוך נבו ויעל שור, "נשים בצה"ל", בתוך: **נשים בצה"ל**, אורי דרומי (עורך), ירושלים, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2001, עמ' 24. וגם: כרמית ויץ, "מודלים בחאקי", **תואר**, גיליון מספר 16, נובמבר 2003, עמ' 13
30. יואב מלמד, "יש לה רצח בעיניים", **במחנה**, 1 באוגוסט 2003, עמ' 6
31. נבו ושור, **שם**, עמ' 9
32. יהודה סלוצקי, **ספר תולדות ההגנה – ממאבק למלחמה**, כרך שלישי, חלק שני, הוצאת עם עובד, תל-אביב, 1972, עמ' 1,224-1,226
33. במהלך ההפוגה הראשונה במלחמת העצמאות.
34. ארכיון צה"ל – 121/172/50
35. דוד בן-גוריון, **צבא וביטחון**, מערכות, תל-אביב, אוקטובר 1965, עמ' 109
36. **שם**, עמ' 131
37. **שם**, עמ' 160
38. **שם**, עמ' 269
39. איריס ג'רבי, **שם**, עמ' 16-27
40. Israeli, Dafna N. "Gendering Military Service in Israel Defence Forces," In: DeGroot, Gerard J. Peniston-Bird, Corina (eds.), **A Soldier and a Woman – Sexual Integration in the Military**, Pearson Education Limited, England 2000, pp. 273
41. כאן נוצרה ברית מוזרה, לכאורה, בין חלק מהפמיניסטיות לבין הספקנים מבין הגברים, כשהפמיניסטיות טוענות, כאמור, כי הניסיון מוכיח שההשתלבות ביחידות קרביות מאלצת נשים לנטוש את טבען האמיתי ולאמץ דפוסי מחשבה והתנהגות גבריים.
42. במונחי היום בישראל. אז לא היה שגור ביטוי כזה.
43. מרדכי אלון, "חיילות האמבטיה", **ידיעות אחרונות**, 7 ימים, 21 בפברואר 1997, עמ' 10
44. נבו ושור, **שם**, עמ' 11
45. Van Creveld, Martin, **Men, Women and War**, Cassell & Co, London, 2001, pp. 207-208
46. עזר גת, **שם**, עמ' 52
47. פסק-הדין בבג"ץ 4541/94, אליס מילר נגד שר הביטחון, 8.11.95
48. עתודאית בהנדסת אווירונאוטיקה בטכניון ובעלת רישיון טיס אזרחי של דרום-אפריקה. מילר הייתה הראשונה שסירוב צה"ל לקבלה לקורס טיס לא היה מקובל עליה ובעקבותיו הגישה עתירה לבג"ץ (ראו הערה 47 לעיל). החלטת בג"ץ בעניינה הייתה כי על צה"ל לפעול כך שיוכל לקלוט גם נשים במגוון של תפקידים צבאיים, ובהם קורס טיס. באשר לאליס מילר, היא זומנה למבדקי טיס לאחר החלטת בג"ץ, אולם לא עברה אותם, דבר שמנע ממנה להתחיל את הקורס.
49. רוני שקד ואיתן גליקמן, "בקרוב: עוד מסלולים קרביים לנשים", **ידיעות אחרונות**, 24 שעות, 15 בדצמבר 2002, עמ' 2-3
50. אריאלה רינגל-הופמן, "צבא העם בע"מ", **ידיעות אחרונות**, 7 ימים, 4 בספטמבר 1998, עמ' 50
51. אבירמה גולן, "החיילים החדשים", **הארץ**, **מוסף לראש השנה תשנ"ט**, 20 בספטמבר 1998, עמ' 12
52. יגיל לוי, **צבא אחר לישראל – מיליטריזם חומרי בישראל**, ידיעות אחרונות – ספרי חמד, 2003, עמ' 385
53. אטילה שומפלבי, "עשרה מקצועות חדשים ייפתחו לניסיון בפני בנות ביולי 2000", **במחנה**, 6 באוגוסט 1999
54. הנתונים מוכיחים את טענת פרופ' מרדכי קרמניצר (הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים), שלפיה אם בצבא לא יהיו נשים לוחמות, כי אז כל הדיבורים על שוויון אינם לעניין. לדעת פרופ' קרמניצר, גם ברור לגמרי שלא יהיה שוויון בגוף שהמטרה המוצהרת שלו היא להתכונן למלחמה ולהילחם בעת הצורך.
55. "צה"ל עדיין מקפח את הנשים", **ידיעות אחרונות**, 24 שעות, 8

- באוקטובר 2002, עמ' 6
 56. טלי ליפקין-שחק, "אין תפקיד בצה"ל שנשים לא יכולות לעשות",
במחנה, 22 באוגוסט 2003, עמ' 6
 57. רוני שקד ואיתן גליקמן, **שם**
 58. אביעד לוי, "לא הייתי רוצה לראות את התותחנים נכנסים לקסבה
 של שכם", **במחנה**, 23 במאי 2003, עמ' 9
 59. לכל חייל ולכל חיילת זכות שווה למלא תפקיד כלשהו בשירות
 הצבאי או לבצע כל פעילות במסגרת השירות, אלא אם מהותם
 ואופיים של התפקיד או של הפעילות אינם מאפשרים זאת.
 60. כך עולה מהנתונים הפיזיולוגיים במחקר שנערך לבקשת מפקד זרוע
 היבשה. למעשה הנתונים דומים לאלה שעלו במחקרי הצבא
 האמריקני שצוינו לעיל, ושהמסקנה העולה מהם היא שאין לאפשר
 שילוב של נשים במקצועות לחימה, כגון חי"ר ושריון. בתוך: עמיר
 רפפורט, "צבא בלי לוחמות", **מעריב יום ו'**, 17 באוקטובר 2003,
 עמ' 5
 61. שרית עמרם-כץ, "קרבי זה הכי, אחותי: אינטגרציה מגדרית
 בהכשרת מסגרות מבצעיות בצה"ל" בתוך: רס"ן זאב לרר (עורך),
פסיכולוגיה צבאית, גיליון 2, יולי 2003, עמ' 212
 62. בן-גוריון, **צבא וביטחון**, עמ' 43
 63. יהושפט הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**, תל-אביב, מערכות - משרד
 הביטחון, ההוצאה לאור, 1990, עמ' 541
 64. אפילו אמילין פנקהרסט, מנהיגת המאבק למען זכויות הנשים
 בבריטניה, קראה להשעות את המאבק לשוויון זכויות במהלך
 מלחמת העולם הראשונה והשתתפה בתעמולה למען גיוס נשים
 לצבא.
 65. לעומת שלוש שנים לבנים.
 66. אודי לבל, "נפלט מהשירות בשל חוסר התאמה", **ידיעות אחרונות**,
7 ימים, 4 באפריל 1997, עמ' 72
 67. לעומת חייל זכר שאינו רשאי לסרב להישפט בפני קצינה רק בשל
 מינה.
 68. זו זכות שאינה מוקנית לבעל, שעשוי לשרת בסדיר או במילואים.
 69. אם החיילת אינה מבקשת לבצע הפלה.
 70. יוסי יהושוע, "במקרה של הטרדה מינית", **ידיעות אחרונות**, 24
שעות, 1 בינואר 2004 עמ' 2-3
 71. תא"ל סוזי יוגב, "נשים בצה"ל", בתוך: אורי דרומי (עורך), **נשים
 בצה"ל**, ירושלים, צה"ל והמכון הישראלי לדמוקרטיה, 2001, עמ'
 49
 72. משה (בוגי) יעלון בתוך סיכום הסימפוזיון **החחה בין צה"ל לחברה
 הישראלית - שירות החובה**, עורך: אורי דרומי, צה"ל והמכון
 הישראלי לדמוקרטיה, 25 בדצמבר 2001, עמ' 150
 73. אורית קמיר, **פמיניזם, זכויות ומשפט**, תל-אביב, משרד הביטחון
 - ההוצאה לאור, האוניברסיטה המשודרת, 2002, עמ' 189
 74. רחל בנזימן, "הטרדה מינית בעבודה", בתוך: פ' רדאי, כ' שלו, מ'
 ליבן-קובי (עורכות), **מעמד האישה בחברה ובמשפט**, תל-אביב,
 שוקן, 1995, עמ' 318-338
 75. ע' רותם, **בחירת הקשר שבין מין, גיל, חומרת הסיטואציה וסטטוס
 התוקף לבין תפיסה סובייקטיבית של צופה מצבים של הטרדה
 מינית**, אוניברסיטת תל-אביב, 1988, עבודת גמר לתואר מוסמך
 76. Wilson, F., "The Subjective Experience of Sexual
 Harassment: Cases of Students", **Human Relation**, N.Y.,
 2000, pp. 1,081-1,098
 77. ע' רותם, **שם**
 78. סחיטה באיומים, כמשמעותה בסעיף 428 לחוק העונשין, כאשר
 המעשה שהאדם נדרש לעשותו הוא בעל אופי מיני; מעשים מגונים
 כמשמעותם בסעיפים 348 ו-349 לחוק העונשין; הצעות חוזרות
 בעלות אופי מיני, המופנות לאדם אשר הראה למטריד כי אינו
 מעוניין בהצעות האמורות; התייחסויות חוזרות המופנות לאדם,
 המתמקדות במיניותו, כאשר אותו אדם הראה למטריד כי אינו
 מעוניין בהתייחסויות האמורות; התייחסות מבוזה או משפילה
 המופנית לאדם ביחס למינו או למיניותו, לרבות נטייתו המינית;
 הצעות או התייחסויות כאמור בפסקאות (3) או (4), המופנות למי
 מהמנויים בפסקאות משנה (א) עד (ג) בנסיבות המפורטות
 בפסקאות משנה אלה, גם אם המוטריד לא הראה למטריד כי אינו
 מעוניין בהצעות או בהתייחסויות האמורות.
 79. בג"ץ 1284/99, פלונית נגד: ראש המטה הכללי, שר הביטחון,
 הפרקליט הצבאי הראשי ותא"ל ניר גלילי בבית-המשפט העליון
 בשבתו כבית-משפט גבוה לצדק (21.3.99, 28.3.99) בהרכב שלושה
 שופטים - המשנה לנשיא ש' לוי, השופטת ט' שטרסברג-כהן,
 השופט י' טירקל. פסק-הדין בעתירה למתן צו על תנאי וצו ביניים.
 ולהבדיל, הרשעת האלוף (בדימוס) יצחק מרדכי בגין מעשים מיניים
 חמורים, הגובלים באונס, בין השאר גם בחיילת שעבדה תחתיו

- בהיותו אלוף פיקוד. בתוך: אורית צפון קמיר, **פמיניזם, זכויות
 ומשפט**, תל-אביב, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, אוניברסיטה
 משודרת, 2002, עמ' 202-203
 80. בג"ץ 106/01, דנה מועד ונעמת נגד: הפרקליט הצבאי הראשי וסא"ל
 (מיל') עו"ד יהודה שפר. בבית-המשפט העליון בשבתו כבית-הדין
 הגבוה לצדק. פסק-הדין בעתירה ציבורית.
 81. עורך-דין ופרקליט בכיר במחלקת הבג"צים של פרקליטות המדינה
 וכיום יו"ר הרשות למלחמה בהלבנת הון, מג"ד (סא"ל מיל')
 בצנחנים.
 82. אבנר הופשטיין, גיא לשם, "אני לא מרגיש צורך להצטרף", **ידיעות
 אחרונות**, 7 ימים, 21 בדצמבר 2001, עמ' 25, 90
 83. יוגב, "נשים בצה"ל", **שם**, עמ' 62
 84. דוד ברון, "אין ראיות? לא נורא, הצבא ישפוט", **מעריב**, היום, 14
 ביולי 2003, עמ' 2
 85. מ"מ 16 במאוס 2000 מהווה הפקודה הזאת תקנון על-פי החוק
 למניעת הטרדה מינית, התשנ"ח, 1988
 86. **שם**
 87. דהיינו, שיפוט בפני מפקד.
 88. דוד ברון, **שם**
 89. ערעור שירות המדינה 6713/96 בבית-המשפט העליון (9.3.1998)
 מדינת ישראל נגד: זוהר בן אשר. לפני הנשיא א' ברק והשופטים י'
 זמיר וט' שטרסברג-כהן, עמ' 7
 90. עודד מודריק, **שפיטה צבאית**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור,
 1993
 91. זהבה אוספלד, **צבא נולד**, תל-אביב, משרד הביטחון - ההוצאה
 לאור, 1994, עמ' 413-414
 92. חנן שי (שוורץ), "המשבר, שברו ופתרונו", הרצאה במסגרת יום
 עיון על צה"ל והחברה הישראלית, אוניברסיטת חיפה - מוסד
 הרצל, 30 באפריל 1997
 93. Goffman, E., **Characteristics of Total Institutions**,
Symposium on Prevention and Social Psychiatry, 1957
 94. חיים שיבי, "דו"ח: אחת מכל חמש חיילות מוטרדת מינית", **ידיעות
 אחרונות**, 3 ביוני 2003, עמ' 7
 95. יהודה גולן, "1 מכל 5 חיילות מוטרדת", **מעריב**, 3 ביוני 2003, עמ'
 15
 96. ענת קדם, **התרועעות אסורה**, ענף מוקד ידע מגדרי, 8 בדצמבר
 2002, עמ' 6
 97. אינה לוי, שרה בן-דוד, שרית עמרם, **תופעת ההטרדה המינית
 בצה"ל**, אוניברסיטת בר-אילן, נובמבר 2002, עמ' 18
 98. Patai, D., **Heterophobia: Sexual Harassment and the
 Future of Feminism**, CI, Lanham, Rowman & Littlefield,
 Book Abstract, 1998
 99. עמיר רפפורט, "חוברת הוראות למפקד: אל תרמוז, אל תיגע",
ידיעות אחרונות, 10 במאוס 1997, עמ' 9
 100. "השובניסט", "החרמן", "האבא", "המחזר", "הנוגע" ו"המסכן".
 101. רב-אלוף משה יעלון, **פקודת יום בנושא ההטרדה המינית**, 14 ביולי
 2003
 102. יוסי יהושוע, "במקרה של הטרדה מינית", **ידיעות אחרונות**, 24
שעות, 1 בינואר 2004 עמ' 2-3
 103. גופמן, **שם**
 104. לוי, בן-דוד ועמרם, **שם**, עמ' 43
 105. **שם**, עמ' 46
 106. מצ"ח 2003, **הטרדות מיניות בצה"ל**, המשטרה הצבאית, ענף
 מודיעין, מדור מחקר
 107. יוסי יהושוע, **שם**
 108. **סוזי יוגב, התרועעות אסורה**, לשכת יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים,
 8 בדצמבר 2002, עמ' 1
 109. צה"ל, פקודת מטכ"ל 33.0905, טקס העלאה בדרגה - חוגרים, סעיף
 7
 110. שולמית אופיר, "לא מחלקת מסכות", **במחנה**, 25 במאי 2005 עמ'
 16
 111. נשים, כידוע, משובצות בתפקידי נהיגה בצה"ל, ובכלל זה נהגות
 קרביות ונהגות על משאיות.
 112. ליטל קפלן, רן ליאור, "בקרב: פלוגות לבנים בלבד ביחידות השדה",
במחנה, 15 ביולי 2005, עמ' 3
 113. בקרב הזרמים הפמיניסטיים השונים ישנם מתנגדים לשירות החובה
 בכלל ובתפקידי לחימה בפרט, וזאת מטעמים שונים. בתוך: שרית
 עמרם-כץ, **שם**

בכתיבה ובהפצה של פנקס מהסוג הזה מתקיים המתח בין הרצון לקצר את הכתוב כדי שניתן יהיה להכניסו לפורמט כיס – עניין המחייב לוותר על תכנים מסוימים ולקצר את ההוראות לסוגיהן – לבין הצורך לשמור על תמצית החומר התורתי, כך שניתן יהיה לעשות בו שימוש. במאמר מוסגר אציין כי חוקר ההיסטוריה של צה"ל יכול ללמוד מהפנקסים את מה שמצאו לנכון להדגיש כותבי התורה (ולמעשה הפיקוד העליון של הצבא) בפני המפקדים בעת שנכתב כל פנקס ופנקס.

פנקס העזר למפקד טוען לעדכניות. זו מתבטאת, לפי הכותבים, בשילוב חומר תורתי, שאושר מאז הפקת המהדורה הקודמת, בארגון החומר באופן שונה, ביישום הערות שהגיעו ממשתמשים במהדורה הקודמת ואולי חשוב מכול – "משילוב לקחים מהלחימה בשנים האחרונות".¹⁷ בפרטים הקטנים דומה שאכן זה כך. לדוגמה, אם בפנקסים הקודמים נכתב ש"מסך הסיור בנוי ממטוסי סיור ומיחידות סיור",¹⁸ הרי בפנקס הנוכחי עודכנה ההגדרה של מסך הסיור ל"מסך הבנוי ממזל"טים, מחוזי עילי וקרקעי ומיחידות סיור".¹⁹ באופן דומה נוסף סעיף העוסק בתקשורת, והוסרו סעיפים העוסקים בהתגוננות מפני חומרי לחימה כימיים.

קשה לשמור על עדכניות, שכן בתקופה הזאת השינויים בטכניקות ובתרגולות הם תכופים, ואף שינויים במבנה היחידות מתרחשים כמעט חדשות לבקרים.²⁰ מכיוון שהפנקס אינו התורה, אלא תמציתה, הרי שיש צורך לעדכן תחילה את ההוראות התורתיות עצמן. מעל לכול זועקת "תורת הקרב" מ-1963 לריוזיה. אומנם תהליך הכתיבה של תורה הוא ארוך, אך דומה שבמקרה הזה הוא ארוך מדי, ויש להפוך זאת לעניין סדור ומסודר שיכלול חומרים רלוונטיים ועדכונים מצטברים בידע שבעל-פה. העדכונים צריכים להתאים לצרכים החיוניים למפקד

בלחימה כיום. אין הכוונה להתעלם מהצורך החיוני לשמר את הידע הנדרש לצורות הקרב, ללוחמה, לטכניקות ולתרגולות של המלחמה ה"רגילה",²¹ וגם אין ספק שהפנקס חיוני למפקדים בקורסים ובתרגילים השונים, וייתכן שלהם הוא מיועד,²² אולם לטעמי יש בפנקס פחות מן הדרוש למפקד הטקטי כיום, ויש בו בעיקר שימור של הידע למלחמות שהיו ואולי שיהיו. כך, לדוגמה, לוחמת שטח הררי ולוחמת

המצורף בסוף הפנקס יופיעו גורמים נוספים שעברו על הכתוב. העניין הזה מחויב על-פי הפקודות וגם מוסיף לקרדיטציה של הפנקס – כמו שמוסיפים מקורות מהימנים למחקר אקדמי. עיצוב הפנקס מאפשר קריאה נוחה לעומת הפנקסים הקודמים. עם זאת צריך לסייג ולומר שהרצון להכניס הרבה מידע בפנקס קטן יוצר צפיפות לעיני הקורא, אך זו מובנת מעצם הרעיון של פנקס הכיס.²⁶ העריכה לרוב טובה, וקיימות מעט מאוד שגיאות כתיב, ניסוח או עריכה.²⁷ נדמה שהפנקס אינו מיועד לשימוש במהלך ההסתערות, אלא אמור לשמש את המפקדים בפעילות המקדימה, כאשר הם, וגם אנשי המטה, מצפים מעצמם לעבודה מקצועית. לפיכך הפנקס הוא בגודל המתאים לנשיאה בכיס או בתרמיל והוא עטוף בפלסטיק להגנה מפני רטיבות וזיעה. זה מספיק, ואין צורך בתוספת של מקום לרישום קודים ותדרי קשר כפי שהיה בחלק מפנקסי העבר.²⁸

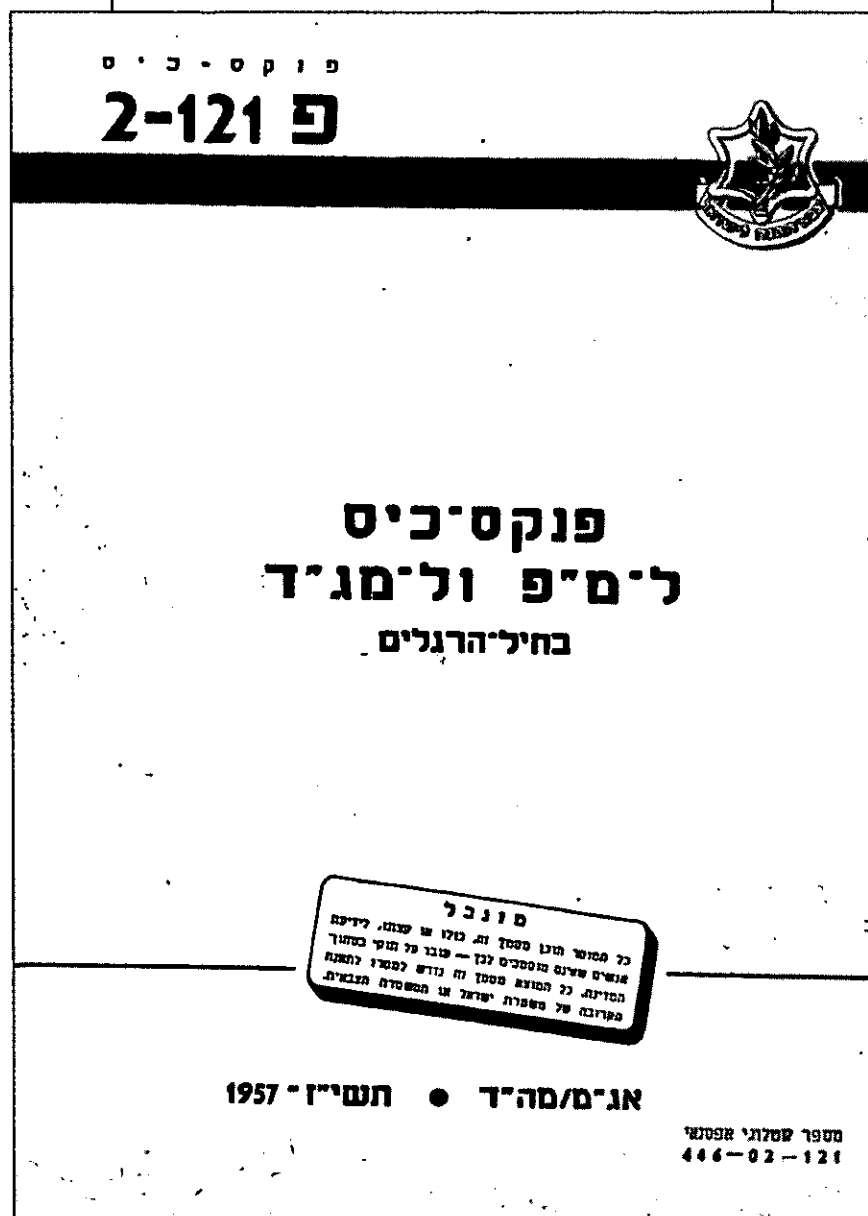
הערה נוספת: דומה שהחומר אינו אחיד, ולא ברור אם הוא מכוון לרמת החטיבה או לדרג הטקטי הנמוך – הגדוד ומטה. סעיפים אחדים מכוונים אל המ"פ, דוגמת "חפ"ק המ"פ", ואילו סעיפים אחרים מתאימים יותר למג"ד

ולרמות מעליו.

חשוב להעיר הערות על הפנקס שהופץ, אך חשוב הרבה יותר להתייחס לפנקסים העתידיים. מעל לכול מתבקש שמחלקת תו"ל תמשיך לעדכן את האמצעי החשוב הזה בתדירות שתאפשר לשמר את עדכניותו, את נחיצותו ואת השימושיות שלו. ההוצאות הבאות של הפנקס יצטרכו להכיל את השינויים שעומדים להתחולל בצה"ל בכלל וביבשה בפרט. אלה כוללים את המעבר המקווה לעוצבות רב-חיליות כבר מרמת החטיבה והפיכת צבא היבשה לצבא דיגיטלי.²⁹ העניין האחרון עדיין לא בא לידי ביטוי בפנקס הנוכחי למרות

שטח בנוי זוכות לאותו מספר עמודים – שלושה²³ – אף שיש סיכוי קטן בלבד שצה"ל ימצא את עצמו נלחם בקרוב בשטח הררי. לעומת זאת מרבה צה"ל להילחם בימים אלה בשטחים בנויים, ולסוג הלחימה הזה ניתן דגש מועט מדי. גם פרק הבט"ש מכיל רק 15 עמודים מתוך 165. ניתן אולי להתווכח על הכותרת "בט"ש"²⁴ שניתנה לפרק, אולם אין ספק שחסרים – גם אם בקיצור – המסגרת של הלוחמה נגד טרור וגרילה²⁵ והרחבה של הטכניקות ושל התרגולות הקשורות בלוחמה הזאת.

מכיוון שזאת סקירת ספרים, אביא עוד כמה הערות והארות הנוגעות לפנקס עצמו. רצוי שבדף התייעוד

השילוב של מערכות שליטה ובקרה מבוססות מחשב בגזרות הלחימה באיר"ש ובאזח"ע.

השלב הבא בתחום הפרסום של ספרות מקצועית ותורתית צריך להיות יצירת פנקס כיס דיגיטלי שימוקם ברשת הצה"לית ויהיה זמין לכל בעל הרשאה.³⁰ כך ניתן יהיה לעדכן בקצב מהיר יותר מזה של היום ולאפשר קישורים מיידיים להוראות הלחימה ולהוראות האחרות הרלוונטיות.

לסיכום, פנקסי כיס למפקד אינם מחליפים ניסיון אישי, לימוד מקצועי ותורה צבאית מפורטת וכתובה, אך הוצאת הפנקס היא חיונית לשימור המקצועיות והידע הצבאי בצה"ל וליצירת שפה משותפת בתוך כוחות היבשה.

הערות

1. פנקס עזר למפקד - מסמך פנימי בצה"ל
2. על-פי זיכרוני כקורא קבוע של "מערכות" ועל-פי סקירה של מפתח העניינים של החוברת. ראו כך מפתח העניינים מערכות צ"א-צ"ב, מאי 1955, עמ' 112-114
3. פנקס עזר למפקד (מהדורה ראשונה), ינואר 2001, מסמך פנימי בצה"ל
4. מסמכי היסוד הביטחוניים והצבאיים - מהותם, ייעודם וארגונם, יוני 2005, מסמך פנימי בצה"ל
5. ראו לדוגמה: ספרי הוצאת "לנוטר" שיצאו באישור הבריטים בתקופת המרד הערבי (בשנים 1936-1937). על כך ראו: יהודה ואלך, אל הדגל - הקמת צבא עממי תוך כדי לחימה, משרד הביטחון, 1997, עמ' 117-118
6. לעניין הזה ראו: יגאל שפי, סיכת מסמך - המחשבה הצבאית בקורסים לקצינים ב"הגנה", משרד הביטחון, 1991; יואב גלבר, גרעין לצבא עברי סדיר, יד יצחק בן-צבי, 1983, בעיקר פרק רביעי
7. ראו לדוגמה: אימון חיל הרגלים חלק ב' - שדאות, תרגול קרב, טקטיקה של כיתה ומחלקה, 1949, מאי 1950, מסמך פנימי בצה"ל; גדוד חיל רגלים, ינואר 1951, מסמך פנימי בצה"ל; גדוד חי"ר בהתקפה, 1957, מסמך פנימי בצה"ל; מודיעין - עבודת מטה, 1957, מסמך פנימי בצה"ל
8. לדוגמה: לוחמת שריון, ינואר 1965, מסמך פנימי בצה"ל; המודיעין הקרבי, אוקטובר 1966, מסמך פנימי בצה"ל; וכמובן כתבי היסוד של תורת הקרב שעדיין לא יצאו להם תחליפים: תורת הקרב, כך א', מאי

1963 וכרך ב', ספטמבר 1963, מסמך פנימי בצה"ל

9. עמנואל ולד, קללת הכלים השבורים, שוקן, 1987; ארז וינר, "מי צריך תורה?" מערכות 385, ספטמבר 2002, עמ' 42-45. על המחשבה הצבאית לאחר 1967 ראו חיים נדל, המחשבה הצבאית של צה"ל בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים (1967-1973), עבודת דוקטורט, אוניברסיטת חיפה, 2003
10. פנקס כיס למ"פ ולמג"ד בחיל הרגלים, 1957, מסמך פנימי בצה"ל
11. לדוגמה, פנקס כיס למג"ד חש"ן, אוקטובר 1990, מסמך פנימי בצה"ל

למלחמה הבאה", מח"ץ 14, נובמבר 2003, עמ' 42-44

22. פנקס עזר למפקד (מהדורה ראשונה), עמ' 1; ראו גם את תקצירי התו"ל הרבים שהופצו לקורס מג"דים/מים בשנות ה-90 של המאה הקודמת
23. פנקס עזר למפקד, עמ' 47-52
24. דיון על המונח "בט"ש" ניתן למצוא אצל דוד טל, תפיסת הביטחון השוטף של ישראל - מקורותיה והתפתחותה 1949-1956, המרכז למורשת בן-גוריון, 1998, עמ' 8; אבי קובר, "סכסוכים בעלי עצימות נמוכה: מדוע קיים פער בין תיאוריה למעשה", בתוך חגי גולן ושאל שי (עורכים), העימות המוגבל, מערכות, 2004, עמ' 69-99; שמעון נווה, "עימותים אסימטריים: ביקורת אופרטיבית לאסטרטגיות הגמוניות" בתוך חגי גולן ושאל שי (עורכים), העימות המוגבל, מערכות, 2004, עמ' 101-102
25. מחלקת תו"ל במז"י עוסקת כיום בכתיבת התורה ללוחמה נגד כוחות בלתי סדירים (התקוממות, גרילה וטרור).
26. מי שרוצה לראות מהי צפיפות מתוך רצון להכניס הרבה מוזמן להביט לדוגמה בפנקס של USA Army, Ranger Training Handbook, Ranger Training Brigade, July 1992
27. ראו לדוגמה שגיאות וטעויות אחדות בעמודים 35, 42, 47, 100, 125. יש עוד טעויות, אך הן מעטות.
28. ראו לדוגמה תוספות בפנקס כיס למג"ד חי"ר. פתרון אחר, מהצבא הבריטי, הוא פיצול בין החלק הנישא על-ידי המפקד ומכיל את האינפורמציה המיידית והחלק השני, שנמצא ברכב או בתרמיל הגב. ראו: Tactical Aide Memoire (TAM), part 1, January 1998, p 1
29. ראו: <http://www.elec.co.il/Articles/Item.asp?ArticleID=3443&CategoryID=227>; פליקס פריש, "סוף עידן החטיבות", מעריב, 23 במרץ 2005
30. ראו: לדוגמה את האתר של חטיבת התורה של המרינס: <https://www.doctrine.usmc.mil/aspweb/main.asp>
12. פנקס עזר למפקד, עמ' 1
13. לדוגמה: פנקס כיס למ"פ ולמג"ד, עמ' ז'; פנקס כיס למג"ד חי"ר, יוני 1990, עמ' 3, מסמכים פנימיים בצה"ל
14. אהרון יפה, "האומנם הולך ופוחת דור הקצינים בישראל", נתיב 16 (6), תשס"ד, עמ' 41-46
15. דוגמה לפיצול ראו: ספר עזר למג"ד חה"ן, יוני 1998; ספר עזר למ"פ חה"ן, מארס 1999, מסמכים פנימיים בצה"ל
16. פרד מאג'דלני, הפטרול/המנזר, מערכות, עמ' 15: "בדרג הגדוד הגעת אל המלחמה"
17. פנקס עזר למפקד, עמ' 1
18. פנקס כיס למג"ד חי"ר, עמ' 37
19. פנקס עזר למפקד, עמ' 30
20. כך לדוגמה ישנם כבר שינויים במבנה גדודי החי"ר והסיור (פנקס עזר למפקד, עמ' 133)
21. סא"ל בועז, "מי ישמור על המיומנות

יצא בקרוכ

ספרים חדשים מ"בית מערכות"